

הרב אברהם ישעיהו רפמן
כולל נחלת משה (נחלת רפאל), בני ברק

משובב נתיבות

בענין מספר החוטים - להעדיף כהראב"ד ז"ל
(תגובה לתגובה)

בקונטרס והיה לכם לציצית שנת תש"ע כתבתי במאמר "בענין מספר חוטי תכלת בציצית", שלמעשה עדיף לנהוג כשיטת הראב"ד ז"ל וסיעתו הסוברים שחוט התכלת הוא חוט אחד מארבעת חוטי הציצית, ויש רשות לעשות כן גם לשיטת הרמב"ם ז"ל שחוט התכלת הוא חצי חוט דהיינו אחד משמונה.

והנה כעבור שנה בקונטרס והיה לכם לציצית שנת תשע"א בסוף החוברת במדור תגובות כתב הרב משה ס. שליט"א תגובה לדברי, ועיינתי בתגובתו וראיתי שהוא טועה בדבריו, וכן ראיתי את מאמרו הארוך שתגובתו היא על פי המסקנות העולות ממנו, ועמדתי גם שם על טעויותיו.

ולתועלת הקורא שלא יצטרך לעיין בקונטרסים הקודמים העתקתי כאן בתחילה את מסקנת הדברים והם עיקרי הדברים שכתבתי בשנת תש"ע ושעליהם השיג הרב הנ"ל, אח"כ העתקתי על כל דיבור ודיבור מה השיג המשיג, ועל זה מה היא תשובתי לדבריו. והשתמשתי בשם 'משובב נתיבות' שבו השתמש [להבדיל...] בעל קצות החושן זצ"ל בתשובותיו לבעל נתיבות המשפט זצ"ל. וכוונתי לומר כי בזה אוכיח שהלכתי בדרך טובה ובנתיבות יושר לעשות כהראב"ד ז"ל, והמשיג בא למנוע את הלומדים מללכת באותם נתיבות, וכעת אשיב את הלומדים לנתיבות האמת והיושר ויתיישבו הדברים.

צר לי על אחי הרב משה ס. שליט"א שאני סותר את דבריו, אך אין כוונתי לתקוף אותו ח"ו אלא להעמיד את האמת, ובפרט שפנו אלי כמה אנשים לשאול אם יש לחוש לדבריו, וההכרח לא יגונה ולא ישובח, וגם לא יגונה הרב משה ס. שליט"א כי כך היא דרכה של תורה, כמו שאמרו חז"ל על הכתוב "והמכשלה הזאת תחת ידיך" – אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם, ולמדנו מכאן שזהו דבר חשוב בקניני התורה שאדם נכשל וכך יעמוד על האמת, ויה"ר שיגדל בתורה ויפרח בעזהשי"ת.

- אלה הדברים שכתבתי במאמר "בענין מספר חוטי תכלת בציצית":
- א. נראה שראוי לעשות כהראב"ד ז"ל כי בזה יותר בטוח שיוצאים י"ח, מי שעושה כהראב"ד ז"ל זה כשר גם להרמב"ם ז"ל, ובוודאי אין בזה שום חשש איסור.
- ב. בפסקי הראשונים ז"ל, דעת הרמב"ם ז"ל היא כמעט דעת יחיד וחבל להסתכן בביטול מצות עשה.
- ג. זה פשוט וברור שלא יתכן שיהא איסור בחוט שלם תכלת, בעוד שזו הצורה הפשוטה שהיו עושין פקעת של חוטי תכלת שכולם צבועים כמו שנראה מהגמ' עירובין צו ע"ב: "המוצא תכלת בשוק" וכו', ואיך לא חששה הגמ' להודיענו ולהציל ממכשול.
- ד. ועוד שמהגמ' הנ"ל בעירובין... מוכח שלפעמים צבעו חוט שלם, כי אם מצא חוט שחציו לבן – מזה גופא ראייה שלא נעשה לגלימה. ומכאן ראייה שגם להרמב"ם ז"ל אפשר להטיל חוט שלם תכלת. אמנם לכאורה היה מקום לדחות, ולבאר שהיו חותכים את חוט התכלת וקושרים חצי חוט תכלת עם חצי חוט לבן,¹ אך תמוה להעמיד את הגמ' באופן זה שהוא רק בדיעבד, וכמ"ש בתשובת הרמב"ם ז"ל לחכמי לונדל שיש לטוות חוט אחד מקצתו תכלת ומקצתו לבן והטריח לעשות כן ולא שיחברו חוט תכלת לחוט לבן ומוכח שאין עושים כן לכתחילה וכן כתב בדעתו במגן אברהם בסימן ט"ו.
- ה. יש להזהר שלא לקשור חוט תכלת עם חוט לבן לפי שיטת הראב"ד ז"ל ורובא דרובא של הראשונים ז"ל, שאין אצלם מושג כזה של חצי חוט, שבוודאי מסתבר שנחשב מוסיף על החוטים, ועובר בכל תוסף, ואף על פי שאפשר לקשור שני חוטים לעשותם אחד לפני עשיית הציצית, כל זה במין אחד, אבל תכלת ולבן שהם שני מינים נחשבים לעולם שני חוטים.
- ו. גם לפי המקובלים יוצאים ידי חובה בחוט שלם כמו הראב"ד ז"ל.

¹ במאמר המקורי משנת תש"ע כתבתי בהמשך פסקה זו: "אבל נראה שאסור לעשות כן, שבוזה מוסיף על מניין החוטים, שאף על פי שאפשר לקשור שני חוטים לעשותם אחד לפני עשיית הציצית, כל זה במין אחד, אבל תכלת ולבן שהם שני מינים נחשבים לעולם שני חוטים". ברם העירוני שאינו נכון, כי להרמב"ם ז"ל שהתורה ציוותה להשתמש בחוט שחציו תכלת וחציו לבן, א"כ גם אם יחברם ע"י קשירה אין זה דרך של מוסיף על החוטים, וכן מפורש במגן אברהם בסי' ט"ו שכתב שבדיעבד מתיר הרמב"ם ז"ל לחבר. על כן תיקנתי כעת כמוכח למעלה.

על נקודה א**השגת המשיג [א]:**

על הא דכתב ש"יותר בטוח שיוצאים ידי חובה" אם עושים כראב"ד – דבר זה אינו נכון כלל. שכן הרמב"ם כתב במפורש לחכמי לונל, ששאלו אותו על עשיית שני חוטי תכלת ושישה לבנים, כי אין לעשות כן, שהרי הכתוב אומר פתיל תכלת אחד ולא שניים (וממילא ליתא מה שכתב שמי שעושה כראב"ד יוצא ידי חובה לרמב"ם).

משובב נתיבות:

זו לשון הרמב"ם ז"ל בתשובתו לחכמי לונל:

שאלה: בהלכות ציצית פרק ראשון כתוב כיצד עושין הציצית מתחיל מזוית של טלית וכו' עד ויהיה אחד מח' חוטים חוט תכלת והשבעה לבן. לא ידענו מה הוא והיאך אפשר אלא השנים תכלת והששה לבן. ולוקח חוט התכלת וכורך בו שתים כריכות. יורנו מורנו ורבינו למה יותר בתכלת מלבן והלבן שהוא מין כנף וממנו מתחיל ובו מסיים ובכריכתו איך נמעט?
תשובה: יש לו לטוות חוט אחד מקצתו תכלת ומקצתו לבן ויש לו להכניס כל חוט בפני עצמו וכופלו ושזורו עד שיהיו שבעה חוטי לבן ואחד תכלת שנאמר פתיל אחד ולא שנים. ולפי שהמצוה של תכלת שיהא הפתיל כולו תכלת, לא נעשה מן הלבן אלא כריכה אחת בלבד סמוכה על הכנף מין כנף, ושאר החוליה עם החוליות כולן בתכלת, חוץ מכריכה אחרונה שהיא בלבן הואיל והתחיל בו. וכן כתב רבינו שמואל בן חפני הכהן ז"ל בספר שחבר בלשון ערבי.

הרמב"ם ז"ל לא כתב מעולם שאסור לעשות חוט שלם של תכלת, אלא נתן טעם לדבריו, מדוע עושים חצי חוט תכלת ולא יותר, משום שנאמר 'פתיל תכלת' והתורה איננה מצריכה אלא פתיל אחד ולא שניים. ובפרט שזו תשובה לחכמי

לוניל ששאלו "לא ידענו מה הוא והיאך אפשר", שהם התפלאו איך יתכן לומר שרק חצי חוט תכלת, מתוך שהבינו שמה שנאמר "ונתנו... פתיל תכלת" פירושו שיוסיפו חוט שלם של תכלת, ועל זה השיב הרמב"ם ז"ל שזה אינו הפירוש הנכון אלא הפירוש שיפתלו על ציצית הכנף את פתיל התכלת, ומדובר על החצי שפותל בו סביב לשאר החוטים, ולכן אין ענין בצביעת החצי השני שאינו פותל בו, ולא נאמר אלא פתיל אחד ולא שניים, ואין פותלים בחצי השני. אבל לא כתוב בשום מקום שיש איסור למי שרוצה לאבד ממונו ולצבוע את כל החוט [רק צריך לדאוג שלא יפסיד המצווה מטליתות אחרות], וכן הוכחתי לקמן שלא יתכן איסור בדבר, ודו"ק היטב שלפי הבנת הרמב"ם ז"ל שפתיל פירושו שנפתל על שאר החוטים, אם כן פתיל אחד ולא שניים בא למעט שפותלים באחד ולא בשניים, ולא בא למעט כמה צובעים מן החוט, אלא שממילא מכיון שאין פותלים בחצי השני אין צורך לצבועו. ועוד הרי לא מצאנו דרשה כזאת בחז"ל (ואין נראה לתלות באיזה מדרש שאינו לפנינו, כי הנקבע לפסק הלכה נמצא בידינו ומוזכר ע"י שאר הראשונים ז"ל).

ועוד יש להעיר שמצאנו שאפילו במקום שיש לפנינו דרשה בספרי, שצריך לשוורן, הרמב"ם ז"ל לא פסק את זה. ויש שכתבו טעם למה לא פסק כן, אך בתשובתו לחכמי לוניל מבואר שלא פסק כן משום שלא הזהירו על כך בגמ', ולפי מה שנתבאר אין כאן דרשה לאסור לצבוע את כל החוט, שזה דבר שצריך דרשה כדרשת חז"ל, אלא יש כאן פירוש למקרא שכוונת הכתוב שהחלק הפותל צריך להיות תכלת. וזו דרכם של הראשונים בכל מקום לפרש כפי דעתם להלכה. אבל לענין מה הדין אם ירצה לעשות חוט שלם של תכלת, על זה לא דיבר הרמב"ם ז"ל ולא היה מחדש דרשה מלבו, וגם לא יתכן שהגמ' תתעלם מדרשה חשובה כזאת האוסרת לצבוע את ב' ראשי החוט ובעל כרחנו שזה מותר כמו שנתבאר.

אחר כך ראיתי בקריית ספר שהביא המקור לעשות אחד משמונה תכלת, משום שנאמר 'פתיל תכלת' – אחד ולא שניים, ובכל זאת מבואר שם שאין הלכך מעכב את התכלת כפשוטו, שיוצאים ידי חובה בשמונה חוטים של תכלת, הרי מפורש שאין כאן דרשה לעכב.

אמנם אף אחר שנתבאר שמה שכתוב 'פתיל אחד ולא שניים' אין הכוונה לאסור לעשות שניים, עדיין עלול המשיג לטעון שבלשון הרמב"ם ז"ל משמע שאסור לעשות שניים, שהרי כתב בתשובתו: "יש לו לטוות...", ומשמע שצריך לעשות דווקא באופן זה שחציו תכלת ולא חוט שלם. אך גם זה אינו, כי במקום לומר שבא למעט שאין לעשות את כל החוט תכלת, יש לומר בענין אחר: שבא למעט שלא לקשור חוט לחוט וכמו שנכתוב לקמן (על נקודה ד'), שלכתחילה אין לעשות כן אלא דווקא לטוות יחד את התכלת והלבן, אבל באמת אין כאן שום משמעות שצריך לעשות דווקא באופן זה, שכן בדיקה בלשונות הרמב"ם ז"ל מגלה כי ברוב המקומות שנקט בלשון "יש לו" אין כוונתו שההלכה אומרת שצריך דווקא לעשות ככה אלא הכוונה שיש אפשרות לעשות כן². ולפי זה, הרי זו תשובה למה ששאלו האיך אפשר! ובכל זאת מי שרוצה לפרש שהכוונה שצריך לעשות כן יכול לפרש כמו שנתבאר לעיל.

סוף דבר, להד"מ, הרמב"ם ז"ל לא כתב שאין להטיל חוט שלם של תכלת, לא ביד החזקה ולא בתשובתו, וזה לא נכון אלא מותר לכתחילה להטיל חוט שלם להרמב"ם ז"ל.

השגת המשיג [ב]:

ועוד שלפי הרמב"ם וכן רש"י וכן תרגום יונתן בן עוזיאל על פרשת קרח חוט התכלת אינו יכול לעלות לשם לבן כלל (והוכחתי זאת במק"א, אבל דבר אחד בקצרה, שאם היה יכול לעלות לשם לבן אין לשיטת רש"י את המושג אין הלבן מעכב את התכלת כי תמיד יהיה לבן ותכלת).

² הנה כמה מקומות כאלה – בפ"ג מתפילה ה"ז: "ויש לו להתפלל תפילת ערבית של לילי שבת בע"ש קודם שתשקע החמה", ובפ"ב ה"ח: "הקורא יש לו לדלג ממקום למקום בענין אחד"; בפ"ה משבת ה"ט"ו: "ויש לו לראות בספר לאור הנר עד שיראה ראש הפרשה", ובפ"ב ה"ט"ו: "ויש לו לטלטל בכל המרובע הזה", ובפכ"ט הי"א: "יש לו לאדם לקדש על הכוס ע"ש מבעוד יום"; בפ"ג משופר וסוכה ה"ט: "ויש לו להזכיר פורענות של אומות העולם", ושם בפ"ד ה"א: "ויש לו להוסיף ברחבה אפילו כמה מילין"; ובפ"י מאישות הי"ג: "יש לו לאדם לישא נשים רבות כאחת ביום אחד", וכהנה הרבה.

משובב נתיבות:

המשיג כתב שלפי הרמב"ם ז"ל חוט תכלת אינו יכול לעלות לשם לבן, וכתב שהוכיח כן במקום אחר. ובכן עברתי על מאמרו הארוך וראיתי שבדעת הרמב"ם ז"ל אין לזה שום הוכחה, ורק מדברי רש"י ז"ל הוכיח כן, ממה שבתחילת פרק התכלת למדנו שהלבן אינו מעכב את התכלת כגון שעשה ד' חוטי תכלת ויוצא בזה רק ידי תכלת ואם חוט לבן עולה לשם תכלת הרי יוצא בזה ידי שניהם ולא שייך לומר שחסרון הלבן יעכב את התכלת. אבל הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות ציצית הלכה ד' כתב: "התכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. כיצד? הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו, וכן אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו – כשר", וקשה למה בסיפא שהלבן אינו מעכב את התכלת לא פירש שאם שאין לו לבן עושה תכלת לבדה, כמו בציור של הרישא, ושינה ונקט באופן של גרדומין שהיה לבן ונפסק, ונאמרו בזה כמה דרכים באחרונים.

ובמאמרי "שער ההוספות בתכלת" (כתבתיו בזכות דברי המשיג, ואמור להתפרסם בקרוב בס"ד) אספתי שש דרכים בדעת הרמב"ם ז"ל וכתבתי מה קשה על כל דרך. והדרך הששית, שלא מצאתי בה שום קושי, היא דרכם של הדברי מלכיאל ח"א סי' ו' אות כ', והנתיבות חיים ח"ג סי' נ"ב אות ג' (וכן העלה צד כזה בחי' הגרי"ד ז"ל מנחות לח ע"ב, וכן בשפת אמת שם), שלדעת הרמב"ם ז"ל חוטי התכלת יכולים לעלות לשם לבן, שאין דין של לבן בדווקא אלא שאין אנו מצווים לצבעו, ואמנם לכתחילה צריך לעשות את הציצית מצבע הבגד אבל אין הלכה זו משום שחסר מין אחד בציצית אלא שיש דין שצריך לעשות את חוטי הלבן בצבע הכנף (י"א מדאורייתא דדרשינן ציצית הכנף – מין כנף, וי"א מדרבנן). ולכן אין צד שהלבן יעכב את התכלת כשיש לו ד' חוטים, כי בזה פשוט שהציצית כשרה ומקיים בה מצות שני המינים, וצריך להעמיד שנפסקו החוטים העולים לשם לבן ואז צריך להכשיר את הציצית מדין מין התכלת שנשאר בו. ומה שבתחילת פרק התכלת משמע שלרבנן המשנה מתפרשת כפשוטה, שהלבן אינו מעכב את התכלת בעושה ד' חוטים של תכלת ויוצא רק ידי תכלת, היינו בהוה אמינא לפני קושיית רבא מידי צבעא קא גרים. לפי דרך זו בדעת הרמב"ם

ז"ל, לא מתחיל שום דיון אם צבע בתכלת יותר ממה שצריך, אך גם לפי שאר הדרכים בדעת הרמב"ם ז"ל אין שום חשש לצבוע את כל החוט, כמו שאבאר מיד בסמוך.

השגת המשיג [ג]:

ולכן לפי זה יוצא רק שישה חוטי לבן, ולפי הרמב"ם צריכים שבעה חוטי לבן, ודבר זה מעכב, כמו שנלמד מכך שאם החוט נקרע מעיקרו הציצית פסולה, וכל שכן שלכתחילה החסירו חוט. ואם כן כל הציצית פסולה. יוצא שהולך עם בגד ארבע כנפות בלי ציצית כלל. וממילא, פשוט שאין ראוי לנסות להחמיר בתכלת ולבטל, לפחות לרמב"ם, את כל מצות ציצית.

משובב נתיבות:

צא ולמד כמה רחוק להעלות על הדעת שלפי שיטת הרמב"ם ז"ל שעושים חצי חוט תכלת, מי שעושה חוט שלם יהא לו חסרון בחוט לבן שלא יוכל להימנות וח"ו יפסול את הציצית. דבר זה לא יתכן כלל, ולא זו בלבד אלא אפילו לומר שהציצית כשרה מדין תכלת וחסר לו בחוטי הלבן גם זה לא יתכן³. וראה על כך כמה שביארתי באריכות במאמרי "שער ההוספות בתכלת", ונבאר כאן בקצרה. הנה לפי רוב המפרשים ז"ל בתחילת פרק התכלת מבואר שאפשר לקיים מצות ציצית בד' ציציות של תכלת, ומקיים מצות תכלת לבדה. ומרן הבית יוסף ז"ל ואחרונים נוספים למדו כן גם בדעת הרמב"ם ז"ל. והנה הבאתי לעיל שהרמב"ם ז"ל שינה את לשונו בביאור ההלכה שהלבן אינו מעכב את התכלת, ויש בזה שש דרכים שהארכתי בהם במאמרי הנ"ל. ולעיל בסמוך הבאתי משם את הדרך השישית שאדרבה להרמב"ם ז"ל יוצא בזה גם ידי מצות התכלת וגם ידי מצות

³ גם לו יצויר שהיו יוצאים להרמב"ם ז"ל רק ידי תכלת' אז לכאורה היו שני הצדדים שקולים, שהעושה חצי חוט מקיים המצוה בשלמות להרמב"ם ז"ל אך להראב"ד ז"ל מקיים מצות לבן וחסר מצות התכלת, והעושה חוט שלם מקיים המצוה בשלמות להראב"ד ז"ל, אך להרמב"ם ז"ל – לפי הבנה מוטעית זו – חיסר מצות לבן וקיים מצות תכלת.

הלבן. והדרך החמישית שמנתי היא שיטת הבית יוסף ודעימיה שהרמב"ם ז"ל מסכים עם שאר הראשונים ז"ל שהציצית כשרה מצד התכלת, והיה טעם להרמב"ם ז"ל להעדיף לשנות את הלשון, עי"ש. והדרך הרביעית היא שיטת הגרי"פ פערלא ז"ל בביאורו לסה"מ לרס"ג ז"ל שחידש שאכן יוצאים בזה ידי מצות תכלת אך אין ללבוש את הציצית מצד ביטול מצות הלבן עי"ש. ולפי שלוש הדרכים הראשונות יש שיטה מיוחדת להרמב"ם ז"ל שהעושה את כל החוטים מתכלת לא יצא אפילו ידי תכלת, כי התורה מצריכה לכרוך את התכלת על הלבן ואין לו לבן, ויש קושיות גדולות על זה. והדרך השלישית היא המחווה מביניהן, והיא שיטת הקרן אורה והמשכנות יעקב סי' י"ח, אך גם הם לא דיברו אלא במי שעושה כל החוטים תכלת, ויש לדון כמה חוטי לבן צריכים להרמב"ם ז"ל, וכן יש לדון לפי שאר הדרכים כמה צריך כדי לקיים את המצוה כתיקונה בתכלת ובלבן (חוץ מלפי הדרך השישית שאין מה לדון בזה, שאפילו כל החוטים צבועים בתכלת יצא ידי כל חלקי המצוה). והארכתי במאמר הנ"ל שיש שלוש אפשרויות על פי דברי האחרונים ז"ל, והן או שצריך חוט אחד לבן או שנים או שלשה, אבל שלושה וחצי בוודאי לא צריך. ועי"ש שאחד הביא ראיה מהב"י, ודחיתי את ראייתו. ומה שכתב המשיג "ולפי הרמב"ם צריכים שבעה חוטי לבן" זה אינו נכון, ולכן לפי כל הדרכים וכל הצדדים מי שמטיל חוט שלם כהראב"ד ז"ל יוצא ידי מצות ציצית כתיקונה בתכלת ובלבן.

על נקודה ב

השגת המשיג:

ומה שכתב "שבפסקי הראשונים ז"ל דעת הרמב"ם היא כמעט דעת יחיד" – גם זה אינו. שכן כל ספרי הקבלה הולכים כדעת הרמב"ם (האר"י, שערי אורה, ספר הקנה, הרדב"ז, תולעת יעקב וכו') וכן רוב פרשני המקרא הולכים כרמב"ם (אונקלוס, ראב"ע, רלב"ג, אברבנאל) וכן ישנם פוסקים גדולים שאומרים כרמב"ם (רבינו פרחיה, הרמב"ן וכו') וכן פסקו אחרונים גדולים להלכה (האדמו"ר מראדזין וכן בעל המשכנות יעקב).

משובב נתיבות:

כל המעיין בדברים יראה שצדקתי בדברי, וכעת אעבור על רשימתו אחת לאחת: "שכן כל ספרי הקבלה הולכים כדעת הרמב"ם" – מה שהביא מספרי קבלה ראה מה שכתבתי על זה בהשגתו האחרונה, ומה שכתב "כל ספרי הקבלה" אין זה כולם, כי מצאנו להגר"א ז"ל בביאורו על הזוה"ק פרשת פנחס דף רכ"ח ע"ב שכתב כהראב"ד ז"ל, וגם נקט כן בדעת הזוה"ק.

"וכן רוב פרשני המקרא הולכים כרמב"ם (אונקלוס, ראב"ע, רלב"ג, אברבנאל)" – מכל רשימתו נמצא נכון רק מפרש אחד והוא הרלב"ג ז"ל, שכתב שחוט התכלת רומז לגרם החמישי מגרמי השמים כי הוא נוסף על ארבעת חוטי הציצית, וצ"ל שכוונתו כהרמב"ם ז"ל שהחוט הרביעי חציו תכלת שאם לא כן דבריו נדחים מן ההלכה, שנפסק בגמ' מנחות לט ע"א חוט של כרך עולה מן המנין וזה דבר מוסכם לכולי עלמא. והרב אברבנאל ז"ל שהביא את דברי הרד"ק ז"ל כנראה טעה בדבריו והסבירם שלא כפי האמת, ולא שייך לציין את דבריו כאילו הם כהבנת הרמב"ם ז"ל. כי דבריו הם כפי ההוה אמינא של הגמ' שחוט התכלת אינו מן המנין, ואם כן לפי המסקנה שחוט התכלת עולה מן המנין אין שום סיבה לומר כהרמב"ם ז"ל (ולא יתכן ללמוד מההוה אמינא למסקנה בדבר שתלוי בהבדל שבין ההוה אמינא למסקנה).

ומה שהזכיר את תרגום אונקלוס, תמוה, כי לא מצאנו שם דבר בענין זה. ובמאמרו הארוך ביאר את כוונתו, וזו לשונו: "אונקלוס מתרגם ויעבדון להון כרוספדין (פי' חוטיין היוצאין משפת הבגד, ראה פי' רב האי גאון ז"ל טהרות פרק כ"ח משנה ז') על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא חוטא דתכלתא', רואים במפורש שהוא מחלק בין ציצית שקורא לה כרוספדין שפירושו החוטים היוצאים מהבגד לבין חוטא דתכלתא שאינו כרוספד אלא כורך על הכרוספדין".

ברם אין בדבריו ממש. משום שלא כתוב כאן שחוט התכלת כולו משמש רק לכריכה, ושפיר אפשר לומר שבחציו השני הוא מצורף לכרוספדין, ולא דיברה תורה אלא על החלק הכורך שהוא ינתן בכריכה על הכרוספדין. וגם חוט זה בסופו של דבר מצטרף לכרוספדין ונהיה כרוספד בעצמו, כמ"ש "והיה לכם

לציצית" ומתרגמינן: ויהוה לכוון לכרוספדין. ובכלל אינו מובן איך אפשר להביא ראייה מתרגום אונקלוס שתרגם בדיוק את לשון הכתוב, הרי כרוספדין זהו תרגום של ציצית וחוטא דתכלתא זהו פתיל תכלת, וכי מה היה אונקלוס צריך לתרגם במקום זה? ! ועוד וכי כל הראשונים ז"ל שלא למדו כהרמב"ם ז"ל חולקים על תרגום המילים הנ"ל? (והגם שיש פירוש שציצית ע"ש הצצה והבטה, אבל אין לבטל את הפירוש הפשוט שהוא לשון ציצית הראש [יחזקאל ח'], שכן מפורש בחז"ל בגמ' מנחות מב ע"א ובספרי). ועוד שאפילו לפי דעת הרמב"ם ז"ל נראה לי שכוונת הכתוב שיביא חוט שלם ויכרוך חלק ממנו על חוטי הענף, ולכן גם לפי המפרשים בדברי הרמב"ם ז"ל שאין מנין לחוטי הענף מן התורה, שהכוונה כפשוטו שמן התורה אין צריך ארבעה חוטים, בכל זאת מן התורה צריך לכל הפחות שני חוטים נפרדים ולא שיך לעשות חוט אחד שחציו יהיה הענף ובחציו השני יקיים "ונתנו וגו'", וכן הבאתי במאמרי "שער ההוספות בתכלת" בשם ספר עולת תמיד על השו"ע סי' י"ב סק"ה.

ומה שהביא מהראב"ע ז"ל, ראיתי במאמרו הארוך שראיתו מדברי הראב"ע ז"ל שכתב: "והנה ישוב הפתיל להיותו בקצה כמו הציצית", וגם כאן העלה חרס בידו כי לא מדובר אלא על החצי שכורך בו, שלאחר הכריכה ישאר ממנו חלק תלוי ככל הכרוספדין, וזה קרוב לתרגום דמתרגמינן 'ויהוה לכוון לכרוספדין', פירוש שאחר שיתן את פתיל התכלת יצטרף פתיל זה עם החוטים הקודמים והיו כרוספדין יחדיו, וזהו הפשט הפשוט בתורה. ומה שדרשו חז"ל בספרי זוטא מ"והיה לכם לציצית" – מלמד ששתיהן מצוה אחת (והביא הרמב"ם ז"ל דרשה זו), אין ללמוד מזה שזהו פשט הכתוב שיהיה למצות ציצית אחת, אלא כך דרשו, שמכיון שנאמר "והיה לכם לציצית" בלשון יחיד ולא והיו (התכלת והלבן) לכם לציצית – שמע מינה ששתיהן מצוה אחת. וכן כתב בלבוש סי' י"א ועוד. אמנם יש חילוק בין פי' הראב"ע ז"ל לספרי זוטא, שלראב"ע ז"ל מה שכתוב והיה לשון יחיד כי מדובר רק על חלק החוט הכורך שהוא יהיה לכרוספד לאחר הכריכה ולא ימשיך לכרוך עד סופו, אבל לפי הספרי זוטא הכוונה שגם החוט זה עם כל החוטים יתאחדו והיו לכרוספדין יחד, וכן תרגם אונקלוס 'ויהוה לכוון לכרוספדין' בלשון רבים. סוף דבר אין כאן שום משמעות שחציו השני של החוט אינו

כרוספד, והתורה דיברה על החצי הכורך שגם הוא יהיה כרוספד לאחר הכריכה. זאת ועוד, שהמעין בפי' הראב"ע ז"ל יראה שדבריו הנ"ל נאמרו בתוך העלאת אפשרות של פירוש מחודש שלמסקנה הוא מסיק שאינו הפירוש הנכון, ואין מבואר מה דעתו בנושא זה במסקנתו.

"וכן ישנם פוסקים גדולים שאומרים כרמב"ם (רבינו פרחיה, הרמב"ן וכו') – סוף סוף כאן הביא מדברי הראשונים ז"ל. אבל יפה כתבתי, דוק ותשכח שבדברי הראשונים ז"ל זו כמעט דעת יחיד והיא נגד רובא דרובא של הראשונים ז"ל ומצאנו בשיטת הרמב"ם ז"ל את בנו ר' אברהם ז"ל וקרובו רבינו פרחיה ז"ל שדרכם לפסוק כמותו, וראיתי שיש מקום לשמוע לדברי המשיג שכנראה גם הרמב"ן ז"ל סובר כן, שכן משמע מהרמב"ן ז"ל עה"ת בשמות כח, לו לענין הציץ, שחוט כפול נחשב שניים. אך יש מקום לדחות שלענין ציצית מדובר על שעת נתינת הפתיל, ובה יש לפרש שבשעת הנתינה יתן פתיל תכלת שלם ואחר כך יכפלו לשניים, מה שאין כן לענין הציץ שאין מדובר על נתינת פתיל התכלת על הזהב, עי"ש היטב, ובהכפלו הוא נחשב שניים.

"וכן פסקו אחרונים גדולים להלכה (האדמו"ר מראדזין וכן בעל המשכנות יעקב) – גם מה שמצא את המשכנות יעקב סי' י"ב, המעיין בדבריו יראה שהוכחותיו הן רק לעומת שיטת התוס' ששני חוטים תכלת, אך לא הביא ראיה שאין צובעים את כל החוט, ונמצא שאין דבריו מכריעים בין הרמב"ם ז"ל לראב"ד ז"ל במספר החוטים.⁴

ואכן צריך עיון למה באמת לא פסק המשכנות יעקב כשיטת הראב"ד ז"ל, ויש לכאורה שלוש אפשרויות לבאר בזה. האחת משום שהראב"ד ז"ל לעומת הרמב"ם ז"ל הלכה כהרמב"ם ז"ל; ולזה יכולים לומר שאם היה לפניו שכמה ראשונים ז"ל סוברים כהראב"ד ז"ל (והם: הערוך ערך תכלת, המאירי יבמות ד;

⁴ אך לפי דבריו יש להשתמש בעיקר בחוט התכלת לכריכה, ולא לסירוגין, ודלא כשיטת הראב"ד ז"ל שכורכים בשני החוטים. ויש מן הסוברים כהראב"ד ז"ל במנין החוטים ובכל זאת סוברים שיש לכרוך את רוב הכריכות בחוט התכלת, שכן מצאנו בערוך ובמאירי יבמות דף ד' שנקטו שחוט התכלת הוא חוט שלם כהראב"ד ז"ל ובכל זאת כורך בו את עיקר הכריכות ורק מתחיל בלבן ומסיים בלבן.

ריא"ז ז"ל בהלכות קטנות; וכ"מ בפסקי רבינו אביגדור ז"ל מבעלי התוס' פסק תקטז, עמ' תנז) היה חושש לשיטתו. השנייה משום שהראב"ד ז"ל סובר שכורכים בשני החוטים ובמשכנות יעקב הוכיח שעיקר הכריכה בחוט התכלת, ולא רצה לקחת את שיטת הראב"ד ז"ל לחצאין; ולזה יכולים לומר שאם היו לפניו הראשונים הסוברים כמותו שהתכלת חוט אחד שלם ובכל זאת שעיקר הכריכה בתכלת אז היה חושש לשיטתם. והשלישית משום מה שכתב במשכנות יעקב שבזוה"ק וכל ספרי המקובלים מבואר כשיטת הרמב"ם ז"ל; ולזה יכולים לומר שאפשר שהיה חוזר בו אם היה לפניו ביאור הגר"א ז"ל לזוה"ק שנקט כהראב"ד ז"ל, והרי גם במקובלים יש מי שלומד כן, ובוודאי לא ניתן לומר שמבואר בזוה"ק להיפך (וראה מה שכתבתי בסוף המאמר).

גם האדמו"ר מראדזין זצ"ל נקט כהרמב"ם ז"ל משום שראוי לפסוק כהמקובלים, ולענין דברי הגר"א ז"ל לא האמין שזה יצא מפי הגר"א ז"ל, וכתב שכנראה שלטו זרים בכתביו כי איך יתכן שהגר"א ז"ל יאמר שכורכים חוליות לסירוגין מתכלת ולבן, וכן איך יתכן מה שכתב כאן שהחוליה הראשונה כולה לבן, בעוד שבזוה"ק כתוב "דבעי לכרכא ביה בכל חד וחד", ומשמע שכורכים רק בחוט התכלת חוץ מכריכה ראשונה ואחרונה וכדעת הרמב"ם ז"ל. אבל האמת יורה דרכו לכל מבין בתורת הגר"א ז"ל, שזה לא יתכן, ובפרט במקום שיש הגהה לא יתכן לתלות שישב תלמיד לפניו ולא ירד לעומק כוונתו והטה את הדברים לפירוש אחר, ובפרט בתורת הסוד שנזוהרו בה ביותר. והשבתי על קושיות האדמו"ר מראדזין זצ"ל בחיבורי "שער כריכת התכלת".

סוף דבר, דברי המשכנות יעקב אין בהם בכדי להכריע במחלוקת הרמב"ם ז"ל והראב"ד ז"ל, כי לא נתן טעם לדבר זה ולא זו היא דרכה של תורה לקחת ממנו דבר שלא נכנס לדון בו. אבל דבריו נאים ומקובלים כמו שהם לענין שהוא בא בדבריו להוכיח דלא כשיטת התוס', ובימיו שלא היה תכלת עיקר הנידון בזה הוא לענין גרדומין, עי"ש.

להבהרת הדברים אפרש יותר. הוכחת המשכנות יעקב היא שמשמע בגמ' שתפקידו של חוט התכלת הוא לכרוך על שאר החוטים, כדברי הרמב"ם ז"ל בתחילת הלכות ציצית, עי"ש. אמנם בוודאי אפשר לומר כן גם אם החוט התכלת

הוא חוט שלם, והתורה אמרה שבתחילה יהיה ענף לבן ואחר כך יש לקחת חוט של תכלת ולכרוך עליו, וזה לא משנה אם נאמר שזה החוט הוא שלם או חצי (ובסמ"ג ובכפתור ופרח שהעתיקו את לשון הרמב"ם ז"ל בתחילת הלכות ציצית לא הזכירו כלל שהתכלת חצי חוט וכנראה לא רצו להכנס למחלוקת). והראב"ד ז"ל נקט שכורכים בשני החוטים, בלבן ובתכלת, ושמע מינה שהוא לא למד כהרמב"ם ז"ל שעיקר ענין התכלת הוא לכריכה, וכן מוכח ממה שהקשה "למה בתכלת יותר מבלבן". ולפלא מה שראיתי בשיעורי הגרי"ד סאלוויצ'יק זצ"ל על תחילת פרק התכלת (נדפס בישורון, י), שכתוב שם שיש להסתפק להראב"ד ז"ל שהתכלת חוט שלם האם הוא גם כן סובר כהרמב"ם ז"ל שעיקר ענין התכלת הוא לכריכה, וזה תמוה מאד שאם כן למה כורכים בשניהם? אמנם לשיטת הראב"ד ז"ל הכריכה נעשית באחיזת שני החוטים יחד, ולכן זה פחות קשה מאשר לפי השיטות שעושים חוליות לסירוגין מתכלת ולבן, שמזה מוכח בלי ספק שאין עיקר הכריכה בתכלת, אבל גם להראב"ד ז"ל זה קשה. ומה עוד שמפורש בדברי הראב"ד ז"ל שהקשה "למה בתכלת יותר מבלבן". ונראה שלא התכוון לדבר על הראב"ד ז"ל בעצמו, אלא על שיטתו שהתכלת חוט אחד. וגם במשניות יעקב מבואר להדיא שהראב"ד ז"ל אינו סובר בזה כשיטת הרמב"ם ז"ל.

על נקודה ג

השגת המשיג:

ובבואנו להשיב על דבריו, נבאר בראשית הדברים נקודה חשובה. המסתכלים על שיטת הרמב"ם נראה להם הדבר מוזר מאוד, כיצד ייתכן שיהיה דבר כזה חוט חציו לבן חציו תכלת. ובכן אין דבר כזה. גם לא לרמב"ם. המעיין בספרו משנה תורה לא יראה שכתוב חוט חציו לבן חציו תכלת, אלא רק חוט תכלת. וכמו שמוכח מהגמ' בעירובין שהיו עושים חוטי תכלת. וכן מוכח מהרמב"ם עצמו בהלכות ציצית ב, ב. וכן מוכח גם מהגמ' במנחות לט ע"א שאמרה "חוט של כרך עולה מן המניין", ומשמע יש אפשרות שחוט של כרך לא מהמניין אלא חוט נפרד לעצמו, אלא שהגמ'

במנחות לימדה באמירה "חוט של כרך עולה מן המניין" – אל תחשוב שחוט התכלת הוא חוט שכורך על חוטי הלבן בלבד. ואף שחוטי הלבן הם שמונה חוטים המורכבים מארבעה חוטים שלמים, כפי שלומדת הגמ' במנחות דף לט ע"ב מגדילים, ואם כן הייתי חושב שחוט התכלת הוא חוט תשיעי נוסף על מניין החוטים הלבן הנלמדים מגדילים – על דבר זה אומרת הגמ' "חוט של כרך עולה מן המניין", כלומר, חוט התכלת שהוא עושה את הגדיל אינו חוט נפרד תשיעי אלא שמיני. הכיצד? אם היינו צריכים לעשות את חוט התכלת חוט תשיעי היינו קושרים אותו לכנף ואז כורכים אֶתו או שהיינו קושרים אותו בתחילת הענף וכורכים אֶתו, עכשיו שלמדנו שצריכים שהוא יהיה חוט שמיני וכן למדנו שצריכים להגיע למניין שמונה חוטים ע"י ארבעה חוטים, לכן אנו קושרים את חוט התכלת לחוט לבן, וכך יצא לנו כאשר נכפיל את החוטים, שמונה חוטים ואחד מהם תכלת, בדיוק כפי שאמרה הגמ' "חוט של כרך אחד", ולא שניים, "עולה מן המניין" של חוטי הציצית שהם שמונה. היוצא מהנ"ל שחוט התכלת הוא חוט אחד ממש, וכאשר באים לעשות את חוטי הציצית שמהם יוצרים את מניין חוטי הציצית יוצרים חוט שהוא לבן מחובר לתכלת.

משובב נתיבות:

מה שכתב שהרמב"ם ז"ל בהלכותיו מונה את מנין החוטים לפי חצאי חוטים, אין כאן אלא נוסח לשוני, וגם בתשובתו לחכמי לוניל קרא חוט לחוט שלם, ומגוחך לומר ששם החליף לשונו ע"י שאלתם. ואי אפשר לדייק ולהביא ראיות לא מלשון "חוט" ולא לפי אופן מנינם אם זה לפני ההכפלה או לא, שזו אינה ראייה לא בלשונות חז"ל ולא בלשונות הראשונים ז"ל.

אמנם יש מקום לדון בעיקר הדבר האם עיקר המנין הוא ארבעה חוטים או שמונה חוטים או שניהם כאחד, וראה על כך לקמן על נקודה ה', אך אין בכך

נפקא מינה לנידון דידן, שבוודאי דעת הרמב"ם ז"ל שאין לקשור חוט לחוט ולכתחילה. בנוסף על כך, נראה לי להוכיח מהרמב"ם ז"ל שהמנין הוא ארבעה חוטים שלמים, שהרי הטריח לטוות חוט שחציו תכלת וחציו לבן ולא שלכתחילה יקשור חוט לחוט, כי יש ענין במנין ארבעה חוטים שלמים, ולכן לכתחילה יש לקחת חוטים שלמים ממש ורק בדיעבד חיבור חוט לחוט נחשב חוט אחד שלם. אחר כך ראיתי שכן משמע בקרית ספר, שאע"פ שלשון הרמב"ם ז"ל שמונה חוטים, בכל זאת המנין הוא ארבעה, וז"ל: "ומכניס שם ד' חוטים, דכתיב גדילים – וגדיל שנים דאין גדיל פחות משנים כו' גדילים הרי ארבעה, וכופלן באמצע, נמצאו שמונה דכתיב 'גדילים', שהם ארבע ברישא והדר 'תעשה לך' שהוא מכניסם בטלית וכופלם וכורכם". נמצא, שלשווא דייק מלשון הרמב"ם ז"ל שנקט שמונה חוטים דמשמע שהמנין הוא שמונה, וכמו כן אינו נכון מה שדייק מדברי רש"י ז"ל בד"ה חוט של כרך שכתב מנין שמונה חוטים דמשמע שהמנין הוא שמונה, שזה אינו, כי לרש"י ז"ל המנין הוא ארבעה כדמוכח מדבריו על הדרשה גדיל שנים גדילים ארבעה.

והנה הוא הביא ראיה מהגמ' (מנחות לט ע"א) שאמרה "חוט של כרך עולה מן המנין", וחשב שחוט משמעותו חצי חוט, ובפרט שנקרא חוט של כרך שמשמעותו רק חצי החוט שבו כורך, ובאמת אין שום הכרח מדברי הגמ' לפרש שמדובר על חצי החוט הכורך, ושפיר בלי שום דוחק אפשר לפרש שהכוונה לחוט שלם. ההוה אמינא שהחוט שמביא כדי לכרוך על שאר החוטים אינו מן המנין, כפי דעת הספרי כגירסה שלפנינו בפרשת שלח שגדילים זהו ג' חוטי לבן ומנין לרבות חוט רביעי של תכלת שנא' 'ונתנו וגו' פתיל תכלת'. ומי שרוצה לפרש שמדובר על חצי חוט, הרשות בידו, אבל אין הכרח לזה. והנה רש"י ז"ל כתב: "אותו שכורך סביב ועושה ממנו הגדיל עולה למנין...", וגם לשון זו אפשר לפרש שהכוונה לחוט שמביא כדי לכרוך בו סביב, אבל יש משמעות שמדובר על חצי חוט בצירוף סיום דברי רש"י ז"ל: "עולה למנין ח' חוטים דח' חוטיין בעינן כדמפרש לקמן" (ולא משום שהמנין הוא ח' ולא ד' כדברי המשיג, אלא משום שנקט בלשונו מנין שמונה חוטים, ומשמע שכשהוזכר בזה חוט מדובר על שיעור של חצי חוט). ועל כל פנים כל זה הוא לפי ההוה אמינא שאינו עולה מן המנין,

אז אפשר שהיה צריך לקחת חצי חוט כפי צורך הכריכה. אבל למסקנת הגמ' שחוט של כרך הוא מן המנין אין ראייה כמה צריך לצבוע מן החוט. ואי אפשר ללמוד מההוה אמינא למסקנה, כי בהוה אמינא שהחוט אינו בכלל הגדילים, לכן מספיק שיהיה כפי צורך הכריכה, אבל דבר זה אינו נשאר למסקנה, שמכיון שהחוט הכורך הוא בכלל הגדילים וצריך כאן חוט שלם – מי אמר שלא צריך לצבוע את כולו? ורש"י ז"ל בעצמו שדייק ממנו כנ"ל הרי הוא סובר שהתכלת שני חוטים! והדברים שכתב המשיג בדעת רש"י, שמשמעותם לכאורה כאילו פתאום רש"י ז"ל שינה את דעתו, הם דברים תמוהים ביותר. וראה לקמן על נקודה ה' השגה ג'.

בקשר ללשון הגמ' 'חוט של כרך' – למה לא אמרו חוט התכלת (כן הקשה במאמרו הארוך), י"ל כי כאן עיקר הנושא תלוי בזה שהוא חוט המיועד לכריכה לקיים 'ונתנו וגו' פתיל תכלת', ולא נזכרה הכריכה בפרשת 'גדילים תעשה לך' ולכן הוה אמינא שאינו מן המנין, ועוד שבאו לכלול בזה כל גווני, שכן הוא גם בציצית שאינה תכלת וכורכים בחוט לבן במקום התכלת, שחוט זה עולה מן המנין, כי הכלל הוא שבתוך מנין הגדילים כלול החוט שבו כורכים (בין אם הוא מתכלת בין אם הוא מלבן).⁵

ועתה נגיע לסוף דבריו. הנה הוא חידש שאפשר לכתחילה לקשור חוט לחוט, וזו טעות, שאם כן למה הטריח הרמב"ם ז"ל 'לטוות חוט אחד מקצתו תכלת ומקצתו לבן' (כלשונו בתשובה) ולא יעשה בדרך פשוטה וקלה שיקשור חוט לחוט? ! וכן מפורש במגן אברהם בסי' ט"ו שלכתחילה אין לקשור חוט לחוט אלא דוקא לטוות חוט אחד מקצתו תכלת ומקצתו לבן.

⁵ דרך אגב, אותה שאלה שייכת גם לדעת הרמב"ם ז"ל, שהרי שיעור התכלת אחד משמונה – ולמה אמרו חוט של כרך ולא חוט התכלת? ובוודאי משפט זה בגמ' לא נועד ללמדנו את מספר חוטי התכלת, ועל כל פנים על דיוק לשוני מסוג זה אין אפשרות לבנות שום בנין.

על נקודה ד**השגת המשיג:**

ועל דבריו כי "מהגמ' הנ"ל בעירובין... מוכח שלפעמים צבעו חוט שלם... ומכאן ראייה שגם להרמב"ם ז"ל אפשר להטיל חוט שלם תכלת..." – יש להשיב, כי אכן מוכח מהגמ' בעירובין שהיו עושים חוט של תכלת בלי לבן ואכן כך ההלכה. אלא שצריך לחבר את חוט התכלת לחוט הלבן כדי שבמניין החוטים שהוא שמונה, יהיה אחד מהם תכלת, כמו שהגמ' אומרת מספר פעמים. אבל אין זה מוכיח שמותר להטיל לרמב"ם חוט שלם, בפרט שהרמב"ם כתב לחכמי לונל במפורש שאסור!

משובב נתיבות:

כבר השבתי לעיל בסמוך על דברים אלו, שטעה וחשב שלכתחילה אפשר לקשור חוט לחוט, ואחר שהאמת שאין לעשות כן, אם כן תמוה להעמיד את הגמ' שנהגו לעשות את החוטים בצורה שכשרה רק בדיעבד ועם כל זה לא הזכירה הגמ' דבר בזה, ומכאן ראייה לדבריי. ומה שכתב שהרמב"ם ז"ל כתב שאסור להטיל חוט שלם, זהו שיבוש גמור, וכמו שנתבאר לעיל על נקודה א'.

על נקודה ה**השגת המשיג [א]:**

ומה שכתב ש"בזה (- בקשירת חצי תכלת עם חצי חוט לבן) מוסיף על מניין החוטים" – הרי מניין חוטי הציצית הוא שמונה חוטים, כפי שמוכח מהגמ' במנחות מב ע"א שם הגמ' מראה שלוש דרכים להגיע למניין שמונה חוטים. ולכן אין כאן שום הוספה על מספר החוטים שהרי סוף סוף יש לו שמונה חוטים כנצרך.

משובב נתיבות:

אכן יש מקום לומר שנידון זה – האם יש לחוש לבל תוסיף בקשירת חוט לבן לחוט תכלת – תלוי בנידון מהו עיקר מנין החוטים האם ד' חוטים או ח' חוטים. אבל צריך עיון בזה, כי יתכן שעל כל פנים יש בזה בל תוסיף, גם אין אנו יכולים להכריע שמנין החוטים הוא שמונה.

והנה לעיל (על נקודה ג') כתבתי שאי אפשר ללמוד מלשונות שנאמרו בזה, אם המנין הוא ארבעה חוטים או שמונה, וכעת נבוא לדון בזה. נראה שדבר זה תלוי באופן הבנת דברי הגמ' (מנחותלט ע"ב): "גדיל – שנים; גדילים – ארבעה", ולרוב הראשונים ז"ל מדובר על חוטים שלמים שגדילים זהו ארבעה, אך יש שיטה מיוחדת בספר יראים שגדילים זה ארבעה ראשי חוטים שהם שני חוטים, ומה שעושים בציצית ארבעה חוטים שלמים הוא משום שעושים גדילים מכל מין, וגם כשאינן תכלת עושים שני חוטים כנגד התכלת. ולכאורה יש להוכיח מדין גרדומין, שכתבו הפוסקים לראות אם החוטים נפסלו בשני הצדדים מאותו חוט, ואם הדין הוא רק שיהיו שמונה ראשים מה אכפת בזה, וצ"ע שדין זה פסק גם בספר יראים! ויש לומר כי אף על פי שלמדנו מנין של שמונה חוטים, הרי אמרה התורה לכופלם, ואם כן צריך גם כן שיהיו ארבעה.

שיטה מיוחדת נוספת מצאנו במשכנות יעקב סי' ט"ו, זו לשונו: "ולכאורה קשה האיך שייך לפרש גדיל רק שנים, הא זה ודאי סברה נכונה דאין גדיל פחות משלושה כמ"ש בית הלל... ונראה לפרש דבית הלל דרשי לקרא כשהם פשוטין ואם כן בעינן שלשה... ובית שמאי סברי דגדיל הוא שניים, דכשיכפול יהיה ד' והוי גדיל". וכן כתב בעמק הנצי"ב ז"ל על הספרי, פרשת שלח.⁶ אבל צריך לדעת שרש"י ז"ל ורבים נוספים לא נקטו כן. אלא גדיל משמע שניים בפשיטות, וזו לשון רש"י ז"ל ביבמות ה ע"ב: "אי אפשר לעשות גדיל בפחות משני חוטים", וכלשון הזה כתבו בלבוש סי' י"א ס"ק ד', ובערוך השולחן סי' י"א, י, וכן לשון

⁶ ויש להקשות מהגמ' שיש מי שעשה ח' חוטים שלמים, ויש לומר דסבירא להו שדרך גדילה זו בארבעה ולא בשלושה (וראה עוד בדברי הנצי"ב שם).

החיי אדם "דאין חיבור בפחות משנים", וכן הוא בשו"ע הרב: "ואין גדיל פחות מב' חוטיין שגודלין זה ע"ג זה", וכן כתב בקרית ספר שהעתקתי לעיל באות ג'. ומשמע שהמנין הוא ד' חוטים. ומה שהביא המשיג מדברי הגמ' במנחות מב ע"א, אין זו ראייה, שאין כל הדרכים שהוזכרו בגמ' להלכה, ורב אחא מדפתי עשה ד' מתכלת לבד וד' מלבן לבד, וכמו שכתוב בתוס' בתחילת הפרק (המובא לקמן בסמוך) שיש אפשרות לעשות ד' גדילים בסך הכול או לעשות מנין גדילים מכל מין בנפרד. ועוד, שהרי יש סוברים שזו מחלוקת בגמ' ולהלכה אסור לעשות שמונה (ראה לקמן).

השגת המשיג [ב]:

ומה שכתב "(וכל שכן) שאסור לחבר שני חוטים לפי שיטת הראב"ד ז"ל ורובא דרובא של הראשונים ז"ל..." – הרי שהמעייין בתוס' לח ע"א (ד"ה התכלת) יראה שניתן לשיטתם להוסיף על מניין החוטים מארבעה כפולים ועד שמונה כפולים, וכמו שמוכח מהגמ' מב ע"א שרב אחא מדפתי רמי שמונה חוטים שהם שיתסר.

משובב נתיבות:

אפשר שצודק המשיג בהערתו שעל פי דברי התוס' שיש רשות לעשות גדילים מלבן וגדילים מתכלת, אם כן יהא מותר אפילו להוסיף חוט שלם של תכלת עד ארבעה חוטים, ומה שנפסק בשו"ע סי' י"א שאסור להוסיף על ארבעה חוטים יש לומר שזהו רק כשאין תכלת. וכן כתב בבית יוסף, שהביא את התוס' וכתב שנראה שמותר להוסיף על ארבעה עד שמונה רק כשיש תכלת (ועיין בארצות החיים שחלק עליו בדעת התוס'). אבל צ"ע בזה, כי אפשר שמותר לעשות דווקא שמונה גדילים מכל מין, אבל חוט אחד אסור. ועוד יש לציין, שיש חולקים גם על זה, וכמו שהביא הלבוש להלכה שיש אוסרים לעשות שמונה חוטים אפילו משני המינים.

השגת המשיג [ג]:

ומה גם שהגמ' אומרת חוט של כרך עולה מן המניין... אמנם לרש"י עושים שני חוטי תכלת, אבל הוא סובר שפשט הגמ' ב"חוט של כרך עולה מן המניין" כרמב"ם...

משובב נתיבות:

בענין הגמ' ש"חוט של כרך עולה מן המניין" עיין לעיל (על נקודה ג') שנתבררה טעות המשיג בזה, ומה שכתב בדעת רש"י ז"ל – דבריו בלתי מובנים, ובוודאי רש"י ז"ל לכל אורך הגמ' אוחז שהתכלת שני חוטים, וכאן ראוי לבאר את ההוה אמינא לפי שיטת רש"י ז"ל, ויש בזה שתי דרכים: הדרך האחת שמשמעות הכתוב 'גדילים' גם לפי ההוה אמינא היא שגדיל אחד מתכלת וגדיל אחד מלבן, ומצד הכתוב 'ונתנו וגו' פתיל תכלת' הוה אמינא שצריך עוד חוט תכלת לכרוך על הגדילים. והדרך השני, היא שלפי ההוה אמינא הכתוב 'גדילים' מדבר על ארבעה חוטי לבן, והכתוב 'ונתנו וגו' פתיל תכלת' מלמדנו לעשות חוט אחד של תכלת נוסף לכרוך בו, ורק לפי המסקנה שהחוט הכרוך הוא ממנין גדילים, אם כן יש ללמוד שגדיל אחד מתכלת וגדיל אחד מלבן.

השגת המשיג [ד]:

ואף מדברי הגר"א, שמפרש דעת בית הלל על פי שיטת התוס', שהדרך היחידה להגיע לג' חוטי לבן וכן ג' חוטי תכלת לאחר הכפלה היא ע"י חוט שלם של לבן וחוט שלם של תכלת וחוט נוסף של תכלת עם חוט לבן ואחר כך לכפול, היוצא מכך שאף לתוס' יש מציאות כזו של חוט המורכב מלבן ותכלת!

משובב נתיבות:

אכן צודק המשיג לפי הרמב"ם ז"ל ולפי כל מי שסובר שיש מציאות כזו של חוט המורכב מלבן ותכלת (ובענין דברי הגר"א ז"ל צע"ג ולא כאן המקום לדון בזה), שלדידם אין איסור לקשור חוט לחוט, אבל יש לחשוש להלכה לשיטות שאין

עושים חוט אחד מלבן ותכלת. ואפילו הנוהג כהרמב"ם ז"ל, הרי זה כהכרעה למעשה איך לנהוג, אך לא נקבעה כאן הלכה, ויש לחוש לחולקים אם יש איסור בל תוסיף.

השגת המשיג [ה]:

וכן דברי הגאונים האומרים שכורכים גם עם התכלת וגם עם הלבן, אפשר להסביר זאת רק אם סוברים ש"חוט של כרך עולה מן המניין" הכוונה לחוט שיש בו גם תכלת וגם לבן, והוא עולה למניין ארבעה חוטים ואתו כורכים. וכך כותב להדיא בעל ספר הקנה (שחוט התכלת הוא אחד משמונה וכורכים גם עם הלבן וגם עם התכלת).

משובב נתיבות:

הביא מדברי הגאונים, וכוונתו לדברי רב עמרם גאון ז"ל בגאוניקה עמ' 330-331, והובא בספר העיטור בשמו, וכעין זה בספר האשכול בשם תשובה לגאון, שכורכים את החוליות לסירוגין, כלומר שעושים חוליה מלבן ואחר כך חוליה מתכלת ואחר כך מלבן וכן הלאה, ולא נתפרש דעתו במנין חוטי התכלת. ורצה המשיג לחדש שדעתו כהרמב"ם ז"ל שהתכלת חצי חוט, וחידש עוד שכורכים את חוליות הלבן בחציו השני של חוט התכלת. והגיע לכל זה משום שהוקשה לו מהגמ' שאמרה "חוט של כרך" דמשמע שיש רק חוט אחד של כרך. אבל באמת זה אינו נכון ולא יתכן שדעתו של רב עמרם ז"ל כהרמב"ם ז"ל, כי לא נמצא אף אחד שסובר כהרמב"ם ז"ל וסובר שכורכים חוליות לסירוגין מתכלת ולבן. הרי כל עיקר שיטת הרמב"ם ז"ל שהתכלת היא חצי חוט היינו משום שסובר שכל עיקרו של חוט התכלת הוא לכריכה, ולפי זה לא יתכן שעושים חוליות לסירוגין מתכלת ולבן! ומה שהוקשה לו מהגמ' שאמרה "חוט של כרך", הרי לא רק עליו קשה אלא על כל הראשונים שאמרו שעושים חוליות לסירוגין מתכלת ולבן, ולדוגמא התוס' והרא"ש ז"ל והר"י מלוניל ז"ל וספר העיטור – כולם כתבו שעושים חוליות לסירוגין, ובכל זאת הם סוברים שהתכלת שני חוטים שלמים. ולתרץ הקושיה

למה אמרו "חוט של כרך" שלכאורה הם שני חוטים של כרך, עיין מה שכתבתי בחוברת 'שער כריכת התכלת' פ"ו.
ומה שהביא מספר הקנה – גם שם לא כתוב שכורכים בחציו השני של החוט הלבן, ואין בעולם אף אחד שאומר כן. הנה לשון ספר הקנה: "ולוקח חוט א' לבן וכורך ג' כריכות, ולוקח חוט של תכלת וכורך עוד ג' כריכות". ולא נתפרש אם באמצע כורך לסירוגין בתכלת ובלבן או שכורך רק בתכלת, אך מכיון שכתב שם כהרמב"ם ז"ל שהתכלת חצי חוט, אם כן בעל כרחנו שעיקר החוליות בתכלת ורק מתחיל בחוליה של לבן ומסיים בחוליה של לבן, וכשיטת רש"י ז"ל והסמ"ק, וכמו שכתבתי בחוברת 'שער כריכת התכלת'. ושיטת רש"י ז"ל והסמ"ק היא שהתכלת שני חוטים, ואחד מהם הוא חוט של כרך, ובו כורכים את עיקר הכריכות חוץ מחוליה ראשונה ואחרונה.

על נקודה ו

השגת המשיג:

ומה שכתב, שגם לפי המקובלים יוצאים ידי חובה בחוט שלם כמו הראב"ד – איני מבין מהיכן למד דבר זה? הרי מודגש הרבה בזוהר שהתכלת היא חוט אחד וכן שהיא כנגד מידת מלכות וכו', ואם למדו ופירשו המקובלים שהכוונה אחד מתוך שמונה כיצד ניתן לומר שיתירו שניים מתוך שמונה?
סוף דבר, לענ"ד אין בטענותיו הוכחה מספקת כדי שנפסוק לעשות כראב"ד, ולכן ראוי ועדיף לעשות כרמב"ם, הן מצד שלכך נוטה ההלכה וכך דעת הזוהר והמקובלים וכאשר יש מחלוקת בדברי הלכה הזוהר מכריע, והן מחמת החסרונות שיכולים להיווצר מהעושה כשאר השיטות.

משובב נתיבות:

המשיג הקשה כיצד ניתן לומר "שיתירו" לעשות תכלת שניים מתוך שמונת החוטים. תשובה לדבריו – דאין כאן שאלה של איסור והיתר, כי לכולי עלמא אין

כאן שום דרשה הלכתית שאסור שכל החוט יהיה צבוע בתכלת, וכמו שנתבאר לעיל. והמשיג יכול לטעון כן לפי שיטתו, שהבין שהרמב"ם ז"ל דורש פתיל אחד ולא שנים – שאסור לצבוע שנים, ואין זה נכון כמו שנתבאר לעיל (על נקודה א'). וכללו של דבר, שבכל מקום שהזוה"ק והמקובלים מבארים את טעם המצוה על פי הסוד ועולה מזה שראוי לעשות באופן מסוים, הגם שראוי לעשות דווקא באופן ההוא המכוון על פי הסוד של טעם המצוה, מכל מקום גם מי שאין מעשיו מכוונים על פי זה יוצא ידי חובת המצוה, אם לא שיש נימוק הלכתי שאינו יוצא ידי חובה (דהיינו כגון שיש דרשה בתורה על פי כללי דרשות חז"ל ולא על פי ענין הסוד שזה אינו מעכב). וכבר מצאנו שעל פי האריז"ל עיקר ענין התכלת הוא חוט אחד בציצית אחת מד' הציציות שהיא אחת מל"ב חוטים, אבל בוודאי צריך לצבוע יותר מזה, כפי הנימוק ההלכתי שהוא הקובע את כללי המצוה, ולכן כתבתי להעדיף לעשות כהראב"ד ז"ל, שיותר בטוח שיוצאים ידי חובה, וכשיוצאים ידי חובה בעל כרחך שיאיר אור המצוה ונזכה לאורה.

והנה כאן הביא בשם ספר הזוהר כהרמב"ם ז"ל, ותמהו על דבריו היכן זה מבואר בזוה"ק. ואילו היה מבואר כן בזוה"ק, לא היה הגר"א ז"ל מבאר דברי הזוה"ק כהראב"ד ז"ל, ומה שכתוב בזוה"ק פר' שלח: "והיא חוטא חד ורשימא בגוונהא" – מנין לומר שהכוונה אחד משמונה אולי הכוונה אחד מארבעה. וראיתי במאמר הארוך של המשיג, שכתב כי בזוה"ק מבואר שהתכלת כנגד השכינה שהיא נקראת בת שבע והיא כלולה משבע מידות, ולכן ראוי להיות אחד על שבע, דהיינו חצי חוט ולא חוט שלם שהוא אחד מארבעה. אבל באמת כבר מפורש במקומות רבים שהשכינה היא כנגד אות ה' אחרונה של השם, וכן כתב כאן הגר"א ז"ל, ולפי חשבון זה מתאים שיהא התכלת חוט שלם.

ועוד הביא שבזוה"ק פר' פנחס רכ"ז כתוב על ח' החוטים שבכל ציצית שהם ד' כנגד אותיות שם הוי"ה וד' כנגד אותיות שם אדנות שהוא שם של דין, ובתיקוני הזוה"ק דף י' איתא שאות יו"ד האחרונה של שם אדנות היא כנגד השכינה, ומזה נראה שהתכלת היא רק חצי חוט כנגד האות יו"ד האחרונה של שם אדנות ולא חציו השני שהוא כנגד אות ה' אחרונה של שם הוי"ה. אבל אין הדברים מוכרחים, ואכתוב שתי תשובות לזה: התשובה הראשונה, שכבר מפורש

בכמה מקומות גם על אות ה' האחרונה של שם הוי"ה שהיא כנגד השכינה, ופעמים כשרואים סוד אחד חושבים שזה הכול ולא יודעים שהתורה רחבה מני ים, ונזדמן לידי לראות במקור חיים למהר"ח הכהן ז"ל תלמיד מהר"ח ויטל ז"ל בסי' י"א: "ד' חוטין הסוד שלהם הוא בכלה כי הנה יש בה ד' אותיות הוי"ה, אמנם הם ח' חוטין מפני כי שם הוי"ה שבמלכות הוא במילוי כזה כו', יקח ד' חוטין מצד זה וד' מצד זה כדאיתא בזוהר כו', ולא אמר לקדמות ד' מלכים כי אין אלו ד' מלכים אחרים אלא המילוי של הד' מלכים עצמן". ולפי זה יש מקום לומר שצובעים את כל החוט, וכן מפורש בדברי הגר"א ז"ל ביהל אור על רעיא מהימנא פר' פנחס שכתב: "כצ"ל בת יחידה תכלת שבציצית, והוא חוט הרביעי כדעת הראב"ד ז"ל, וכמ"ש שכ"ה עיקר, וכן הוא בספרי שלנו. כלילא מג' חוטיים לבן אות ד' שבשם וכן עיקר". וברור שכשאומר סתמא "שבשם" הכוונה לשם הידוע שם הוי"ה. התשובה השנייה, שגם אם רק חצי החוט הכורך הוא כנגד השכינה, מכל מקום יתכן שצריך לצבוע את כל החוט לפי שהוא חוט אחד, וחלקו השני מצטרף לשאר חוטי הגדיל הלבנים ונמנה עמהם והולכים בהם אחר הרוב שרובו ככולו לבן, ואין זה מפריע מה שבהכרח הוא צבוע בתכלת. וגם מצאנו כעין זה על פי האריז"ל, שעל פי סוד התכלת היא אחד מל"ב חוטים, ובכל זאת על פי הלכה חייבים לצבוע ד' חוטים שיהא פתיל תכלת בכל ד' הכנפות.

סוף דבר, מה שטען שיש איזה חשש לחסרון הלכתי בעושה כהראב"ד ז"ל אינו נכון, ואמנם מי שיאמר שדרכו ללכת בכל מקום כהרמב"ם ז"ל והאריז"ל איני יכול להתווכח עמו, רק אומר שהעושה כהראב"ד ז"ל יוצא ידי חובתו בלבן ובתכלת גם להרמב"ם ז"ל והאריז"ל. ומי שהשיג רק חוטים שלמים כהראב"ד ז"ל צריך להטילם בבגדו, ואסור לו לבטל מצות עשה של התכלת. והעושה כן יותר בטוח שיוצא בזה ידי חובה בלבן ובתכלת, כי מקיים מצות התכלת גם לפי כמה ראשונים נוספים ז"ל, ובוודאי יזכה לאורה של המצוה.